

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЙНИХ СИСТЕМ В АГРОПРОДОВОЛЬЧІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Розвиток інтеграційних систем в агропродовольчій сфері полягає не тільки у прискоренні темпів розвитку підприємств та сільських територій, але й у підвищенні конкурентоспроможності складних соціально-економічних систем різних рівнів. До тенденцій, що відображають процес формування та розвитку інтеграційних систем в агропродовольчій сфері можна віднести: концентрацію капіталу, інтеграцію промислового та фінансового капіталів, диверсифікацію форм та напрямів діяльності, глобалізацію діяльності, інтернаціоналізацію капіталу, використання новітніх технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Грунтовні дослідження інтеграційних процесів в агропродовольчій сфері проводились в роботах вітчизняних науковців: В.Я. Амбросова, В.Г. Андрійчука, В.Н. Зимовця, М.Ю. Коденської, П.М. Макаренка, М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, Ю.О. Нестерчук, П.Т. Саблука, М.Й. Хорунжого та ін. Проте окремі питання інтеграції агропродовольчої сфери з очки зору системних характеристик залишаються невисвітленими.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є дослідження основних тенденцій розвитку інтеграційних систем в агропродовольчій сфері країни.

Виклад основного матеріалу. В якості пріоритетного напрямку сучасних організаційних перетворень можна виділити створення крупних інтегрованих корпоративних структур, в основі формування яких лежить метод організації мереж з акцентом на об'єднання без порушення автономії. Можна стверджувати, що функціонування у вигляді мереж дозволяє створити нові конкурентні переваги, в тому числі за рахунок скорочення витрат та забезпечення швидкості реакції підприємств на зміну кон'юнктури. Така організаційна форма отримала назву гібриду великої та малої форми, яка дозволяє об'єднати переваги великої фірми з основними перевагами малого бізнесу.

З урахуванням стану агропродовольчої сфери найважливішим шляхом поліпшення економічного клімату є створення крупних інтегрованих структур на основі поглиблення інтеграції сфер виробництва, переробки та реалізації продукції, з можливою участю фінансових структур, по галузевій приналежності, по масштабам діяльності, по продуктивній диверсифікації, продуктовому напрямку сільськогосподарських та переробних підприємств відповідного профілю.

Доцільно процес інтеграції здійснювати еволюційним шляхом, тобто поступово та цілеспрямовано, щоб не порушувати раціональну структуру наявності дрібних, середніх та крупних підприємств. Крупне виробництво завжди було та залишається ефективнішим від дрібного. Не випадково у всьому світі йде процес укрупнення дрібнотоварних ферм.

Наприклад, в Німеччині їх кількість за останні 42 роки скоротилося в 4,4 рази при збільшенні числа крупних господарств в 2,2 рази. В Голландії за 38 років розмір фірм збільшився в 2,6 рази. В США 2% крупних фірм з найманими працівниками постачають на ринок країни 42% всієї товарної продукції. Тут фермерські господарства середній розмір яких 2,7 тис.га, отримують товарної продукції на 118 доларів в розрахунку на 100 доларів вкладеного капіталу, або в сім разів більше, ніж на фермах з середньою площею 168 га [1, 440с.].

Світовий досвід в агропродовольчій сфері доводить, що подрібнення та руйнування виробничого потенціалу при будь яких перетвореннях форм власності неприпустимо. І навпаки, функціонування крупних корпорацій свідчить, що акціонування можна ефективно використовувати саме для створення крупних господарських формувань, що управляються як єдине ціле. За сучасних умов для успішного розвитку всіх галузей

агропродовольчої сфери більш ефективно створювати інтегровані форми організації виробництва – агропромислові об’єднання, агрокомбінати, агрофірми, асоціації, виробничі й науково-виробничі системи.

В даний час розвиток інтеграційних процесів здійснюється, головним чином, під впливом стимулюючих факторів економічного зростання. Вони мають причинно-наслідковий зв’язок і синергію дії, яка міняє якість інтеграційних процесів. Інтеграція в агропродовольчій сфері все більшою мірою носить не антикризовий, а підприємницький характер і спрямована на придбання конкурентних переваг, досягнення прискорених темпів зростання, підвищення ефективності. Виявлення способів створення найбільш ефективних і стабільних в довгостроковому періоді інтегрованих формувань передбачає вивчення використовуваних на практиці механізмів їх побудови. Відповідно нами визначено основні механізми реалізації інтеграційних відносин в агропродовольчій сфері (рис. 1).

Створення інтегрованих структур, прихід на село інвесторів, незважаючи на переваги інтеграції, на сьогоднішній день не вирішують вищезазначені проблеми. На багатьох підприємствах, куди прийшли інвестори, порушені сівозміни, у великих обсягах вирощуються цукрові буряки і соняшник, йде хижачка експлуатація орендованої землі. Багато переробних підприємств зацікавлені у виробництві тільки тієї сільськогосподарської продукції, яка використовується як сировина для переробки на даному підприємстві. У даній ситуації також спостерігаються порушення сівозмін, зниження родючості ґрунтів.

Вихід із ситуації, що склалася, полягає, насамперед в укрупненні виробничої структури, створення крупних агропродовольчих холдингів та інших інтеграційних формувань.

Рис.1. Механізми реалізації інтеграційних відносин в агропродовольчій сфері економіки (авторська розробка)

За даними Державного комітету статистики (таблиця 1) за період 2006-2010 років частка підприємств із площею сільськогосподарських угідь більше 10 тис.га зростає від 3,3 до 11,4 відсотки. Меншою є частка приросту по підприємствам із площею 7-10 тис.га – від 4,0% в 2006 році до 6,9 % в 2010 році. Звичайно цей процес відбувається за рахунок поглинання невеликих за площею сільськогосподарських підприємств.

Процес інтеграції підприємств агропродовольчої сфери передбачає організацію взаємин між учасниками створення сільськогосподарської продукції на основі використання взаємодоповнюваних чинників виробництва і може дати можливість здобуття позитивного синергетичного ефекту на базі скоординованої діяльності учасників інтегрованого формування.

В процесі розвитку інтеграційних систем в агропродовольчій сфері України необхідно враховувати можливі форми економічної інтеграції підприємств: на договірній основі, без об'єднання фінансових, матеріальних і

Таблиця 1

Розподіл діючих сільськогосподарських підприємств за розміром сільськогосподарських угідь по Україні, %

Підприємства, що мали сільськогосподарські угіддя	2006р.		2010р.	
	% до загальної кількості підприємств	% до загальної площі сільськогосподарських угідь підприємств	% до загальної кількості підприємств	% до загальної площі сільськогосподарських угідь підприємств
Всього	90,0	100,0	86,4	100,0
у тому числі площею, га				
До 5,0	10,8	0,1	10,2	0,1
5,1-10,0	7,4	0,2	7,1	0,1
10,1-20,1	9,0	0,4	8,7	0,4
20,1-50,0	25,6	2,7	24,3	2,4
50,1-100,0	8,0	1,6	8,6	1,6
100,1-500,0	13,1	8,9	12,7	8,1
500,1-1000,0	5,2	10,4	4,7	8,9
1000,1-2000,0	5,6	22,4	4,7	17,7
2000,1-3000,0	2,6	17,3	2,4	15,3
3000,1-4000,0	1,3	12,6	1,2	10,6
4000,1-5000,0	0,6	7,8	0,7	7,6
5000,1-7000,0	0,5	8,3	0,6	8,9
7000,1-10000,0	0,2	4,0	0,3	6,9
Більше 10000,0	0,1	3,3	0,2	11,4
Підприємства, що не мали с.-г. угідь	10,0	X	13,6	X

Складено та розраховано за даними: Статистичний щорічник України за 2007 рік / Державний комітет статистики України; за редакцією О.Г.Осауленка.— К.:Консультант, 2008.— с.147; Статистичний щорічник України за 2010 рік / Державний комітет статистики України; за редакцією О.Г.Осауленка.— КиївТОВ «Август Трейд», 2011.— 560с.,с.145

інших ресурсів; об'єднання частини фінансових, матеріальних, а інколи трудових ресурсів організацій-учасників інтеграції для створення спільних (міжгосподарських) підприємств, при цьому стосунки здійснюються на довготривалій договірній основі; повне об'єднання трудових ресурсів організацій учасників інтеграції для створення спільних

(міжгосподарських) підприємств, при цьому стосунки здійснюються на довготривалій договірній основі; повне об'єднання трудових, матеріальних і фінансових ресурсів господарств-учасників інтеграції під єдиним керівництвом. В період становлення ринкової економіки повинні отримати подальше зміцнення договірні стосунки на основі створення стабільної контрактної основи, яка базуватиметься на взаємному інтересі учасників системи [2]. Досвід розвинених країн підтверджує необхідність і доцільність здійснення інтеграції юридично самостійних підприємств агропродовольчої сфери на добровільній основі в процесі створення і реалізації сільськогосподарської продукції.

Яскравим прикладом сформованих інтеграційних виробничих систем є ВАТ «Мелітопольський м'ясокомбінат» (ММК) - основна ланка ланцюга підприємств Запорізького регіону, що входять до складу найбільшого агропромислового холдингу. Сьогодні це один з лідерів м'ясопереробної галузі України.

Об'єднання таких різнопрофільних компаній як ВАТ «Мелітопольський м'ясокомбінат», ТОВ «Агропромислова компанія» (свинарство), ТОВ «Нестерянська птахофабрика», «Торговий дім «Вакула» (мережа магазинів), ТОВ «Мелавтотранс» (транспортні послуги) дозволяє контролювати якість продукції, що випускається протягом усього циклу виробництва ковбасних виробів і інших продуктів харчування, від вирощування кормів до реалізації готової продукції у власній роздрібній мережі.

У ковбасному виробництві використовується свинина висококласних м'ясних порід і птах власного виробництва, вирощена на потужностях ТОВ «Агропромислова компанія». Комплекс промислового типу для вирощування і відгодівлі свиней має в своєму розпорядженні першокласну лабораторію, селекційний центр, племзаводи, дванадцять свиноферм, розташованих у восьми екологічно чистих районах Запорізької області, а також два комбикормових заводи. Сьогодні поголів'я налічує більше вісімдесяти п'яти тисяч голів свиней, а рівень виробництва свинини перевалив за тринадцять з половиною тисяч голів на рік.

Саме це, а також використання новітніх технологій і професійна робота колективу забезпечили довіру з боку, як споживачів, так і ділових партнерів компанії. ВАТ "Мелітопольський м'ясокомбінат" - одне з сучасних підприємств м'ясопереробної промисловості на Україні, лідер з виробництва та реалізації ковбасних виробів, відповідних Європейським вимогам. Підприємство оснащене сучасним обладнанням вітчизняного та імпортного виробництва. Конкурентоспроможність продукції заводу забезпечується високою якістю, кадровим потенціалом, постійним розширенням та оновленням асортименту з використанням сучасних технологій. З метою найбільшого задоволення купівельного попиту ВАТ "ММК" постійно розширює мережу фірмової торгівлі, де реалізується 50% продукції з мінімальною торговою надбавкою. Продукція, що виробляється на підприємстві, доставляється власним спеціалізованим транспортом, що дозволяє знизити транспортні витрати [3].

Вирішити проблеми, що стоять сьогодні перед агропродовольчою сферою України під силу лише крупним інтегрованим формуванням. В загальнодоступній вітчизняній статистиці немає офіційних даних про напрями та форми інтеграції в агропродовольчій сфері. Але все-таки за розрізненими даними можна зробити висновки про тенденції розвитку інтеграційних систем та процесів в агропродовольчій сфері. Нині в Україні налічується 25-30 агрохолдингів [4, с.80], основні з яких представлено в таблиці 2. За даними експертів в Україні найбільшими землевласниками є 25 компаній, земельний банк яких становить приблизно 3 млн. га. Загальна площа сільгоспугідь в Україні оцінюється в 40-42 млн. га, з них рілля - близько 30-33 млн. га. Тому можна говорити про те, що 25 компаніями контролюється 10% оброблюваних угідь країни. В основному це землі, відведені під рослинництво.

**Площі найбільших інтегрованих формувань України
(станом на 1.01.2009 р)**

Назва підприємства	Вид діяльності та регіони	Земельні угіддя в управлінні, тис.га
Українські аграрні інвестиції	Рослинництво (пшениця, рапс, соя). Площі розташовані в 10 областях України.	330
«ММК ім. Ілліча».	Рослинництво, тваринництво, переробка с.-г продукції, випуск напівфабрикатів. Площі розташовані в Донецькій, Запорізькій, Черкаській областях та АР Крим.	225
ДП «Нафком-Агро»	Рослинництво, має у власності елеватори. Площі розташовані в Вінницькій, Полтавській, Сумській та Чернігівській областях.	200
ВАТ«Миронівський хлібопродукт»	Вертикально інтегровано структура, що спеціалізується на виробництві та переробці м'яса птиці. Має у власності комбикормове виробництво, 4 птахофабрики, 15 м'ясопереробних підприємств, мережа магазинів. Площі розташовані в Вінницькій, Полтавській, Сумській та Чернігівській областях.	180
ТОВ «Астарта-Киев»	Рослинництво (зернові, олійні культури, цукровий буряк), тваринництво, виробництво цукру. Володіє 6 цукровими заводами. Площі розташовані в Полтавській, Вінницькій, Тернопільській та Хмельницькій областях.	166
Західна компанія «Дакор»	Виробництво цукру, має 4 цукрових заводи. Площі розташовані в Рівненській, Тернопільській та Львівській областях.	163
«Мрія Агрохолдинг»	Рослинництво, елеваторні комплекси. Площі розташовані в Тернопільській, Хмельницькій, Івано-Франківській та Чернівецькій областях.	158
«Приват-АгроХолдинг»	Рослинництво (пшениця, кукурудза, соняшник, рапс, соя, цукровий буряк). Має у власності цукровий завод, потужності по переробці сої.	150
«Агротон»	Рослинництво, тваринництво (молочне скотарство, свинарство, птахівництво), виробляє хлібобучні та макаронні вироби, сири. Має в власності 2 елеватори, 2 мельничні комплекси, масло пресовий завод. Площі розташовані в східних областях України.	150
«Райз-Агро»	Рослинництво, постачання ресурсів, техніки для сільгосптоваровиробників, зберігання с.-г. продукції.	130

Складено та розраховано за даними: *Кто контролирует украинские сельхозгодья/ [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://delo.ua/business/kto-kontroliruet-ukrainskie-se-131577/>; Top - 25 українських латифундистів / [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.vd.ua/img/st_img/195/012_latifundia.png.*

Як показують проведені дослідження 10 найбільш крупних агрохолдингів України контролюють близько 2 млн.га. На думку експертів, прийшов час оптимізації агрохолдингів. Вже зараз вони намагаються оптимізувати структури, відмовитися від непродуктивних і віддалених (від елеваторів, центрів обслуговування) земель, знизити витрати на логістику. Перед керівництвом холдингів більше не стоїть завдання нарощувати обсяги будь-яку ціну. Так, наприклад, наприкінці 2008 року «Лендком» (належить Landkom International, власниками якої, в свою оче-редь, є Річард Спінкс, Гленн Темпані і Конрад Новики) контролював більше 100 тис. га (з них обраблялось близько 30%). На сьогоднішній день компанія має 70 тис. га (з них под посівами в 2009 році було 32 тис. га).

Оптимізацією земельного банку до недавнього часу займалися в «Дакор» та «Ленд Вест». В управлінні у «Західної компанії» Дакор »на початок 2009 року було 122 тис. га угідь, у «Ленд Вест» - близько 80 тис. га. Бізнес цих компаній об'єднався в «Дакор Агро Холдинг». Однак в управлінні об'єднаної компанії перейшли не всі землі, що раніше контролювані «Дакор» та «Ленд Вест». Від оренди частини угідь (неефективних земель) було вирішено відмовитися. «На сьогоднішній день» Дакор »та« Ленд Вест »разом контролюють близько 163 тис. га [5].

Аналітики інвесткомпанії Astrum Investment Management вважають, що збільшити банк землі можуть «Миронівський хлібопродукт», «Мрія Агрохолдинг», «Астарта» і група компаній «Кернел». «За нашою оцінкою, площа земель» Миронівського хлібопродукту ». може досягти 200 тис. га, а «Кернел» - 250 тис. га », - зазначає Олександр Кава, старший фінансовий аналітик Astrum. За його словами, такі прогнози стосовно трьох із чотирьох названих холдингів (крім «Мрії») пов'язані з планами щодо розширення переробних потужностей. Що стосується «Мрії», то розширення земельного банку цим агрохолдингом очікують багато гравців ринку. Є велика ймовірність, що, незважаючи на кризу, він буде продовжувати поглинати сільгоспвиробників, в тому числі великих. У групі «Мрія» не приховують, що вони зацікавлені в покупці нових аграрних активів, але не готові говорити про те, яких саме. З'являються на ринку й нові гравці.

Дослідження російських вчених показують, що найбільш успішними є вертикально інтегровані формування, що включають підприємства усього технологічного ланцюга аж до оптової та роздрібної торгівлі. Об'єднавши в єдину інтегровану структуру сільськогосподарські, переробні та торгові підприємства, вони скорочують витрати на сировину, істотно заощаджують на податкових платежах при переході від однієї стадії виробництва до іншої, знижують трансакційні витрати, дозволяють сконцентрувати в одних руках всю додану вартість [6].

В аграрному секторі економіки України вертикально інтегровані компанії розвиваються переважно у конгломеративних формах, які юридично оформлені у вигляді різних об'єднань господарських підприємств. Найбільш поширеною організаційно-правовою формою є холдингова компанія [7с.122].

Інтегровані виробничі системи завжди прагнуть укрупнення, оскільки націлені на досягнення ефективності, насамперед, за рахунок масштабів виробництва. Централізація припускає наявність концентрованого виробництва, тому інтеграційні процеси більшою мірою поширені в галузях з високою мірою концентрації та механізації : зерновиробництві, виробництві технічних культур, птахівництві, яким займаються великі та середні сільськогосподарські формування. Регіони, в аграрній структурі яких переважають особисті підсобні господарства, мають менш сприятливу основу для розвитку інтеграції.

Висновки. Основними перевагами розвитку інтеграційних систем в агропродовольчій сфері можна віднести: керованість товарними, ресурсними та фінансовими потоками; підвищення фінансово-економічної стійкості суб'єктів аграрного ринку шляхом формування відносно замкнутих циклів; зниженні трансакційних та сукупних витрат; формування обґрунтованої ціни на продовольство та стимулювання

платоспроможного попиту населення на продукти харчування; мобілізація інвестиційних ресурсів, технічне переозброєння та модернізація виробництва на базі залучення як внутрішніх джерел, так і зовнішніх джерел.

Слід зазначити, що в сучасних умовах потенційні можливості інтеграції реалізуються далеко не в повному обсязі. На заваді цьому стоять ряд проблем: значна кількість корпоративних структур має лише формальні ознаки інтеграції, взаємодії структурних елементів інтеграційних систем не відпрацьовано, відсутні відповідні інфраструктурні служби, відсутні цілеспрямована державна підтримка формування та розвитку інтегрованих структур.

Анотація

Досліджено основні тенденції розвитку інтеграційних систем в агропродовольчій сфері. Проаналізовано сучасний стан крупних інтегрованих формувань. Обґрунтовано подальші напрями розвитку інтеграційних систем в агропродовольчій сфері.

Ключові слова: інтеграція, системи, агропродовольча сфера, інтегровані формування

Summary

Studies of key trends in the integration of systems in agri-food sector. The contemporary state of large integrated units. Substantiated further directions of development of integration systems in agri-food sector.

Keywords: integration, systems, agrofood sector, integrated form

Список використаних джерел:

1. Стратегия устойчивого развития АПК – продовольственная безопасность / В.Г.Гусаков и др.; под ред. В.Г. Гусакова; Институт экономики НАН Беларуси – Центр аграрной экономики, Минск: Белорусская наука, 2008. – 514с.
2. Стехін В.В. Інтеграція підприємств АПК на засадах логістичного підходу [Електронний ресурс] / В. Стехін – Режим доступу: [pdaa.edu.ua >sites/default/files/nppdaa/2011/01/...](http://pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/01/...)
3. Мелітопольський мясокомбінат: офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.meat.com.ua>
4. Нікітченко С.О. Концентрація та поглиблення інтеграційних процесів в агропромисловому комплексі / С.О. Нікітченко // Економіка АПК. – 2011. – № 1. – С. 77-83.
5. Топ - 25 українських латифундистів / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.vd.ua/ img/st_img/195/012_latifundia.png](http://www.vd.ua/img/st_img/195/012_latifundia.png).
6. Лещева М. Проблемы развития интеграционных процессов в современном АПК [Електронний ресурс] / М. Лещева. – Режим доступа: <http://www.finanal.ru/001/problemu-razvitiya-integratsionnykh-protsessov-v-sovremennom-apk>
7. Гуторов А.О. Вертикально інтегровані структури у сільському господарстві: економічні засади формування та розвитку / А.О. Гуторов // Економіка і прогнозування. – 2011. – № 1. – С. 120-130.